

V Polsko-Niemieckie Seminarium Wrocław-Halle:

Pomorze Przedodrzańskie w okresie nowożytnym.

Pięciowiekowa tradycja i jej recepcja z perspektywy dziejów Kościoła oraz historii sztuki

W dniach od 13 do 19 maja 2008 roku w Zingst na półwyspie Darß (kraj związkowy RFN Meklemburgia-Pomorze Przedodrzańskie) odbyło się V Polsko-Niemieckie Seminarium Wrocław-Halle, zorganizowane przez Wydział Teologiczny Uniwersytetu im. Marcina Lutra w Halle i Wittenberdze oraz Zakład Historii Sztuki Renesansu i Reformacji Uniwersytetu Wrocławskiego. Projekt wsparła Fundacja Współpracy Polsko-Niemieckiej. Kierownictwo naukowe ze strony niemieckiej objął prof. dr hab. Udo Sträter, dyrektor Interdyscyplinarnego Centrum Badań nad Pietyzmem na Wydziale Teologicznym UML, natomiast ze strony polskiej prof. dr hab. Jan Harasimowicz, kierownik Zakładu Historii Sztuki Renesansu i Reformacji w Instytucie Historii Sztuki UW. Pomysł zorganizowania takiego przedsięwzięcia narodził się już pięć lat temu. Odbywa się ono na przemian w Polsce i w Niemczech. Dotychczas reprezentanci obu uczelni mieli okazję poznać z perspektywy dwóch dziedzin – teologii oraz historii sztuki – obszar Pomorza Zaodrzańskiego, Dolnego Śląska i Turynii (dawne księstwo Sachsen-Gotha). Ubiegłoroczne seminarium odbyło się w Gdańsku i nosiło tytuł „Gdańsk w czasach nowożytnych: między luterzańską ortodoksją a wielością wyznań w wolnym mieście”.

Tegoroczne seminarium poświęcone zostało obszarowi Pomorza Przedodrzańskiego, jego trady-

cji kulturowej oraz jej recepcji, przede wszystkim z perspektywy teologii (historii Kościoła) oraz historii sztuki. Miejsce pobytu seminarzystów – Zingst na półwyspie Darß – nie zostało wybrane przypadkowo. Dietrich Bonhoeffer, wybitny teolog i jeden z głównych krytyków ideologii nazistowskiej, prowadził tu od kwietnia do czerwca 1935 roku, na zlecenie Kościoła Wyznającego, Seminarium Kaznodziejskie.

Część przewidzianych programem zajęć odbyła się właśnie na terenie Zingst. Prowadzili je, oprócz pracowników naukowych, doktorantów i studentów z Wrocławia i Halle, zaproszeni goście: z Greifswaldu, Northeim, Stralsundu i Warszawy. Obok tradycyjnych wykładów akademickich, wygłaszanych w sali, przewidziano krótkie referaty przedstawiające objęte programem zabytki architektury i sztuki kościelnej, a także historię odwiedzanych miast i szczególnie zasłużonych dla regionu rodów szlacheckich. Wykłady i referaty wygłaszane były w większości w języku niemieckim, w kilku posłużono się zrozumiałym dla wszystkich językiem angielskim.

Pierwszego dnia nastąpiło uroczyste otwarcie seminarium, podczas którego głos zabrali prof. Jan Harasimowicz oraz prof. Udo Sträter. Obaj kierownicy naukowi przedstawili założenia programowe spotkania, wprowadzając jego uczestników w tematykę przyszłych zajęć. Następnie,

zgodnie z tradycją seminariów Wrocław-Halle, zarówno studenci, jak i pracownicy naukowcy, zostali podzieleni na polsko-niemieckie grupy robocze i wprowadzeni w problematykę ćwiczeń grupowych, których wyniki prezentowane są zwykle w ostatnim lub przedostatnim dniu. W tym roku ćwiczenie polegało na wnikliwym spojrzeniu na dzieje regionu na podstawie trzech reprezentatywnych dla niego parafii i kościołów na Rugii: w Altefähr, Altenkirchen i Groß Zicker. Materiały źródłowe oraz wybór literatury przedmiotu zostały przygotowane dużo wcześniej na obu zainteresowanych uniwersytetach.

Referaty wygłoszone pierwszego dnia miały charakter syntetyczny, wprowadzający w tematykę seminarium. Na samym początku dr Veronika Albrecht-Birkner (Halle) przedstawiła ogólny zarys dziejów politycznych i kościelnych interesującego nas obszaru po wprowadzeniu reformacji. Następnie głos zabrał dr Marcin Wisłocki (Wrocław), który nakreślił krajobraz artystyczny Pomorza Przedodrzańskiego w okresie nowożytnym, bogato ilustrując wykład współczesnymi i archiwalnymi zdjęciami pomorskich świątyń i ich wyposażenia. Nie mogło oczywiście zabraknąć referatu dotyczącego postaci Johanna Bugenhagena, reformatora Pomorza. Referat wygłoszony przez Susanne Müller, studentkę z Halle, przybliżył uczestnikom sylwetkę teologa, któremu sam Luter nadał przydomek *Doctor Pomeranus*. Znaczenie Bugenhagena dla dziejów Kościoła ewangelickiego na Pomorzu jest niepodważalne. To on właśnie położył podwaliny teologiczne i organizacyjne pod jego późniejszy rozwój. Kolejny referat wygłosił dr Maciej Ptaszyński z Instytutu Historycznego Uniwersytetu Warszawskiego. Nosił on tytuł „Kultura dyskusji w okresie nowożytnym. Przykłady z kręgu teologów pomorskich” i zakończył się – *nomen omen* – burzliwą dyskusją wokół poruszanej w nim problematyki.

Część popołudniową zajęła wyprawa do Wołogoszczy (Wolgast). Anne Belitz, studentka z Halle, opowiedziała uczestnikom historię miasta od momentu pierwszej wzmianki źródłowej w X wieku, poprzez wprowadzenie reformacji i dzieje nowożytne, aż do czasów współczesnych. Następnie wszyscy udali się do kościoła św. Piotra, gdzie oczekiwał Arthur Behn z Powiatowego Urzędu Konserwatorskiego Ostvorpommern. Omówił on

architekturę kościoła, cykl obrazów „Taniec śmierci” oraz sarkofagi książąt pomorskich, podane w ostatnim czasie gruntownej konserwacji. W Wołogoszczy znajduje się ponadto dom rodzin Philippa Ottona Rungego, najwybitniejszego, obok Caspara Davida Friedricha, przedstawiciela niemieckiego romantyzmu. Pełni on obecnie funkcję muzeum, wyposażonego nie tyle w oryginalne dzieła artysty, co w multimedialne instalacje przybliżające jego życie i twórczość. Odwiedzonom w tej placówce towarzyszył komentarz prof. Jana Harasimowicza.

Następnego dnia w porze przedpołudniowej uczestnicy seminarium pozostali na terenie Zingsthoof, gdzie mieli okazję wysłuchać trzech referatów. Pierwszy z nich dotyczył życia muzycznego w księstwie pomorskim w XVI i XVII i został wygłoszony przez mgr Beate Bugenhagen z Greifswaldu. Uświetniały go liczne nagrania, których wysłuchano z dużym zainteresowaniem. Następnie mgr Urszula Bończuk przedstawiła w bogato ilustrowanym wykładzie wybrane aspekty twórczości malarskiej Caspara Davida Friedricha, najwybitniejszego przedstawiciela niemieckiego romantyzmu. Zwróciła uwagę na obecne w niej religijne, głównie protestancko-pietystyczne, inspiracje, wynikające w dużej mierze z lokalnej pomorskiej praktyki kaznodziejskiej. Tej właśnie praktyce, a konkretnie „kazaniom nadbrzeżnym” (*Uferpredigten*) Gottharda Ludwiga Kosegartena, poświęcone było wystąpienie dr Kathariny Coblentz-Arfken z Northeim. Została w nim przedstawiona sylwetka tego niezwykłego duszpasterza i poety, długoletniego pastora w Altenkirchen na Rugii. Jego działalność nie była dotąd należycie doceniana, a często wręcz pomijana. A przecież jego wpływ na formację ideową Rungego i Friedricha nie sposób przecenić.

W części popołudniowej uczestnicy udali się do Greifswaldu. Podczas wycieczki jedna ze studentek Uniwersytetu w Halle przedstawiła historię hanzeatyckiego miasta oraz uniwersytetu od momentu założenia aż po współczesność. W Greifswaldzie uczestnicy mieli okazję podziwiać zbiory Pomorskiego Muzeum Krajowego, które prezentują historię i sztukę regionu od czasów prehistorycznych, poprzez średniowiecze i nowożytność, aż po okres współczesny. W kolekcji muzeum znajduje się tzw. Opona Croya (*Croy-Teppich*) z 1554

roku, która poprzez swoje nieprzeciętne rozmiary, wysoką jakość artystyczną i tematykę zalicza się do niezwyklej kulturalno-historycznych świadectw okresu reformacji. Następnie uczestnicy odwiedzili dwa kościoły znajdujące się na Europejskim Szlaku Gotyku Ceglanego. Pierwszym z nich była katedra pw. św. Mikołaja. O tym najstarszym w Greifswaldzie budynku sakralnym referat wygłosiła Joanna Kobylińska (Wrocław). Mogliśmy posłuchać nie tylko o dziejach i architekturze największego kościoła w Greifswaldzie, lecz także dowiedzieć się więcej o wyposażeniu znajdującym się w kaplicach bocznych oraz znajdujących się tam przedstawieniach emblematycznych. Następnie udaliśmy się do kościoła Mariackiego, gdzie mgr Dominika Piotrowska (Wrocław) wygłosiła referat, który również dotyczył historii kościoła oraz jego skromnego wyposażenia. Po zwiedzeniu świątyni pojechaliśmy do położonego na obrzeżach miasta ruin cysterskiego klasztoru Eldena, z którym ściśle wiążą się dzieje Greifswaldu. Odwiedzinom towarzyszył komentarz mgr Urszuli Bończuk, który dotyczył zarówno dziejów klasztoru, jak i recepcji jego ruin jako inspiracji dla czołowego przedstawiciela romantyzmu niemieckiego – Caspara Davida Friedricha.

Czwarty dzień seminarium poświęcony został całonocnej wyprawie na największą wyspę Niemiec – Rugię. Najpierw zobaczyliśmy kościół św. Mikołaja w Altefähr, na temat którego mgr Aleksandra Barbara Szewczyk (Wrocław) przygotowała referat. Następny punkt programu stanowił kolejny obiekt z naszej ćwiczeniowej listy – kościół parafialny w Altenkirchen, o którym opowiedziała z punktu widzenia historyka sztuki mgr Magdalena Mielnik (Gdańsk). Następnie udaliśmy się do Bergen, gdzie znajduje się kościół Mariacki, który był tematem wypowiedzi mgr Aleksandry Śliwińskiej (Gdańsk). Późne popołudnie spędziliśmy w Vilmnitz, gdzie Marta Kaluch (Wrocław) omówiła kościół pw. św. Marii Magdaleny. Wieczorem zwiedziliśmy kościół parafialny w Groß Zicker, który był ostatnim spośród obiektów obecnych na ćwiczeniowej liście. Tam też odbył się publiczny wykład dr. Marcina Wisłockiego (Wrocław) zatytułowany „*Jakże święte jest to miejsce*”. Protestantka sztuka kościelna na Rugii”. Wystąpienie to cieszyło się dużym zainteresowaniem miejscowych badaczy i amatorów, o czym

świadczyło wypełnione po brzegi wnętrze kościoła. Na sam koniec pobytu na Rugii mieliśmy okazję zwiedzić archiwum parafialne w Groß Zicker, a także dom wdów po pastorach, gdzie ugoszczono nas kolacją.

Przedpołudniowa pora kolejnego dnia upłynęła na intensywnej pracy w grupach. Każdej polsko-niemieckiej grupie przydzielono pracowników naukowych z obydwu uniwersytetów. W części popołudniowej zaprezentowano wyniki ich pracy. Pierwsza wystąpiła grupa, która przygotowała materiał o kościele w Altefähr, następnie w Altenkirchen oraz Groß Zicker. Poszczególne prezentacje wzbogacały fotografie wykonane dzień wcześniej podczas objazdu na Rugii. Należy przyznać, że każda grupa solidnie przygotowała się do wystąpienia. Zaprezentowano dzieje trzech świątyń oraz ich znaczenie w historii regionu. Skupiono się nie tylko na aspektach artystycznych i teologicznych, lecz także społecznych oraz ekonomicznych, co doskonale dopełniło wizerunek tych trzech miejsc.

Po dokonaniu prezentacji Zingsthoof odwiedził prof. dr hab. Martin Onnasch z Greifswaldu. Zaprezentował on referat zatytułowany „Początki ruchu przebudzeniowego na Pomorzu Przedodrzańskim”. Wieczorem grupa seminarzystów udała się do pobliskiego Prerow, gdzie znajduje się tzw. kościół Żeglarzy. Historię, znaczenie tego obiektu oraz jego wyposażenia omówił mgr Maciej Kulisz (Wrocław).

Na przedostatni dzień naszego pobytu zaplanowano wyprawę do hanzeatyckiego miasta Stralsund, miejsca o wielowiekowej historii i tradycji, o którym opowiedziała Susanne Entschel (Halle). Na samym początku mieliśmy okazję zwiedzić Muzeum Historii Kultury (*Kulturhistorisches Museum*), które oprócz świadectw przeszłości regionalnej sztuki sakralnej posiada sporo interesujących eksponatów z zakresu sztuki użytkowej. Następnie udaliśmy się do kościoła Mariackiego o imponujących rozmiarach, który jest drugim co do wielkości (po gdańskiej bazylice Mariackiej) ceglanym kościołem w dawnej strefie wpływów Hanzy. Historię, architekturę oraz wybrane elementy wyposażenia omówiła mgr Magdalena Musik (Wrocław). Potem poszliśmy do Domu Parafialnego Św. Ducha, gdzie mogliśmy nabrać sił przed kolejną wizytą – w kościele Świętego Ducha.

Tam też odbył się wykład zatytułowany „Dietrich Bonhoeffer na Pomorzu Przedodrzańskim – działalność i spuścizna”, zaprezentowany przez Brigitte Metz (Stralsund). Po wysłuchaniu wykładu miejscowy pastor oprowadził nas po całym założeniu szpitalnym, do którego należy również wyżej wspomniana świątynia. Kolejnym punktem programu było zwiedzenie gotyckiego kościoła św. Jakuba, którego losy i najciekawsze elementy wyposażenia omówiła mgr Magdalena Poradzisz (Wrocław). Dziś obiekt służy jako miejsce imprez kulturalnych oraz wydarzeń związanych z życiem miasta. Następnie udaliśmy się do kościoła św. Mikołaja. Historię obiektu, analogie struktury architektonicznej oraz wybrane elementy niezwykle bogatego wyposażenia zreferowała Joanna Jabłońska (Wrocław). Pod wieczór wróciliśmy do Zingst, gdzie nastąpiło oficjalne zamknięcie seminarium. Zarówno prof. Harasimowicz, jak i prof. Sträter wyrazili przekonanie o słuszności kontynuowania spotkań Wrocław-Halle oraz wysoko ocenili dorobek całego seminarium.

Ostatni dzień uświetnił mały objazd zabytkoznawczy, podczas którego zwiedziliśmy dwie miejscowości – Barth oraz Kenz. Spostrzeżeniami na temat kościoła Mariackiego w Barth oraz

kościółka pielgrzymkowego w Kenz podzielił się dr Marcin Wisłocki. Polscy i niemieccy uczestnicy rozstali się w Pasewalk, wyrażając gorącą chęć oraz potrzebę kontynuacji seminariów, których przedmiotem jest zarówno sztuka, jak i teologia.

Coroczne polsko-niemieckie seminarium Wrocław-Halle stało się już tradycją, wpisało się na dobre w kalendarz imprez obydwu uniwersytetów i doskonale wzbogaca naukowo-dydaktyczną działalność tych placówek. Formuła seminariów polegająca na tym, że zarówno pracownicy nauki, jak i studenci wnoszą swój wkład w program zajęć w postaci referatów oraz udziału w ćwiczeniach grupowych, znakomicie się sprawdza i czyni takie spotkania niezwykle atrakcyjnymi dla wszystkich. Także założona z góry interdyscyplinarność pozwala na umieszczenie dzieł sztuki w szerszym kontekście, co sprawia, iż stają się one jeszcze bardziej interesujące i zachęcają do dalszych samodzielnych przemyśleń.

Dominika Piotrowska

Doktorantka Instytutu Historii Sztuki Uniwersytetu Wrocławskiego.

Summary

From 13th to 19th May 2008 in Zingst, Germany the 5th German-Polish interdisciplinary Seminar Western Pomerania (Vorpommern) in the Early Modern Times. Five-Century Tradition and Its Reception from the Perspective of the Church History and History of Art was held by the Theological Department of Martin Luter University in Halle and Wüttemberg and The Art History of Renaissance and the Reformation Section at The University of Wrocław. The project was supported by The Polish-German Co-Operation Fund. Prof. Udo Sträter, the director of The Interdisciplinary Centre for Research on Pietism at the Theological Department of UML and prof. Jan Harasimowicz, the head of The Art History of Renaissance and the Reformation Section at UWr., led the scientific guidance. The meetings have been held for five years in Poland and in Germany alternately. The topic of this year seminar was devoted to the area of Western Pomerania, the tradition and art of this region from the perspective of theology and art history. Visiting the local monuments of church art accompanied traditional lectures in the seminar programme.